

Lehetséges orosz hatás szibériai uráli nyelvek egyenes és függő idéző szerkezeteiben

Sipőcz Katalin – Szeverényi Sándor (SZTE)

Az idézési módok tipológiai szempontú vizsgálata mintegy 30 évre tekint vissza (Coulmas 1986). A kategorizáció alapja, hogy a megnyilatkozó milyen mértékű és jellegű önállóságot biztosít a beágyazott megnyilatkozó(k) szavainak, azaz milyen mértékben kötődik az eredeti diskurzushoz.

Előfeltevésként az idéző szerkezeteket egymással összefüggő tagmondatoknak tekintjük: a megnyilatkozás ígét (Cristofaro 2003: 109) tartalmazó tagmondat a mátrix mondat, az idézetet tartalmazó tagmondat pedig a beágyazott mondat:

(1) Péter azt mondta: Láttam Jánost.

(2) Péter azt mondta, hogy látta János.

MATRIX

BEÁGYAZOTT

Az (1) egyenes vagy direkt idéző szerkezet, a (2) függő vagy indirekt. A tipikus idéző szerkezet a szibériai uráli nyelvekben, így a manysiban és a nganaszanban is két önálló mondatból áll, és az (1)-ben látható szerkezethez hasonló. Az egyik tartalmazza a finit megnyilatkozás ígét, a másik pedig a szó szerinti eredeti megnyilatkozást. A két mondat közötti viszony jellemzően nincs jelölve, sem utalószó, sem kötőszó nem jelöli, s morfológiai eszköz sem áll rendelkezésre, mint az alábbi manysi mondatban:

(3)

Larisa Tixonova lāwəs: „Am janiypāla xōṭpa-t jot rupit-ēḡəm.”

L. T. mond-PST(3SG) én idős ember-PL PP dolgoz-1SG

'Larisa Tyihonova azt mondta: „Én idős emberekkel dolgozom.”'

Olyan megnyilatkozásokat vizsgáltunk a manysiban és a nganaszanban, amelyeket megnyilatkozásige vezet be, vagy követ, s amely megnyilatkozás ige mellett jelölt az idézett beszélő személye. Ezek a szerkezetek a korpuszokban egyfelől könnyebben felismerhetők, hiszen jelölt megnyilatkozások, másfelől a megnyilatkozásige egyértelműen tud utalni perspektívaváltásra, perspektivizációra.

Azt tapasztaltuk, hogy mindkét nyelvben ritka a függő idéző szerkezet, folklórszövegekben és személyes, spontán történetekben sem gyakori. Ugyanakkor a kevés példa feltehetően orosz hatást mutat, mint az alábbi nganaszan mondatban, amelyben megjelenik az orosz kötőszó, a referenciális központ pedig az aktuális beszélőhöz rendelődik:

(4) [Megbetegedtem.]

Nu, id'a2a-mə natəmunu-d'üə, č'to kuə-2suḏə-m.

nos apa-1Sg gondol-PST.[3SG.S] hogy meghal-FUT-1SG.S

'Nos, az apám azt hitte (szó szerint: magának mondta), hogy meg fogok halni.'

(KECh_080224_Reindeer_nar 3)

Előzetes konklúzióknk:

A függő idézés orosz > manysi/nganaszan viszonylatban nem domináns, ennek okai a következők:

- (1) A manysiban és a nganaszanban sokkal általánosabb a direkt idézés, a nganaszanban szinte kizárólagos.
- (2) Mint a magyar nyelv is mutatja (Haader 2003, Tátrai 2011), ahhoz, hogy kialakuljon függő idéző szerkezet, szükség van alárendelő kötőszóra. A manysiban és a nganaszanban nincsenek alárendelő kötőszavak.
- (3) Ezt igazolja, hogy amennyiben megjelenik – mint a fenti nganaszan példában – az aktuális beszélő magához rendeli a referenciális központot.
- (4) A manysiban mindazonáltal találunk igeneves szerkezetet vagy olyan kötőszó nélküli szerkezetet, amely függő idézést valósít meg, a nganaszanban pedig az evidenciális (reportatív) szolgál alternatívaként. A manysi és a nganaszan közötti különbség (az előbbiben, ha ritkán is, de vannak nem kötőszavas függő szerkezetek) magyarázható a nganaszan nyelv differenciáltabb – reportatívot is alkalmazó – evidenciális rendszerével.

Hivatkozások

Coulmas, F. (ed.) 1986: *Direct and Indirect Speech*. Trends in linguistics studies and monographs 31, New York: Mouton de Gruyter

Cristofaro, Sonia. 2003: *Subordination*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Oxford University Press

Haader Lea 2003: Az összetett mondat. Az alárendelő mondat, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*, Budapest: Osiris, 500–551.

Tátrai Szilárd 2011: *Bevezetés a pragmatikába*, Budapest: Tinta